

РЕЦЕНЗІЇ

Інна Тарасенко

ВАЖЛИВЕ ДЖЕРЕЛО З ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Рец. на кн. : Олександр Гваньїні. Хроніка європейської Сарматії. – К., Видавничий дім “Києво-Могилянська Академія”, 2007. – 1005 с. 2-е вид. – К., 2009 (упорядкування, переклад з польської Ю. А. Мицика).

В рецензії проаналізовано видання «Хроніка європейської Сарматії» польського хроніста кінця XIV – початку XVII ст. О. Гваньїні, підготовлене до публікації д. і. н. Ю. Мициком, визначено наукове значення хроніки О. Гваньїні як історичного джерела, відображено археографічні особливості публікації.

Ключові слова: О. Гваньїні, Ю. Мицик, хроніка, історичне джерело, Сарматія, Україна, Польща.

В рецензии проанализировано издание «Хроника европейской Сарматии» польского хрониста А. Гваньини, подготовленное к публикации д. и. н. Ю. Мыщиком, определено научное значение хроники А. Гваньини как исторического источника, отображены археографические особенности публикации.

Ключевые слова: А. Гваньини, Ю. Мыщик, хроника, исторический источник, Сарматия, Украина, Польша.

The review analyses the publication «The Chronicle of European Sarmatia» by Polish chronicler of late XIV – early XVII cc. O. Hvanyini, prepared for publication by DSc (Historical Sciences) U. Mytsyk, defines scientific value of the Chronicle by O. Hvanyini as a historical source, reflects archeographical features of the publication.

Key words: O. Hvanyini, U. Mytsyk, the Chronicle, historical source, Sarmatia, Ukraine, Poland.

Так звані «записки іноземців», під якими зазвичай розуміють наративні джерела іноземного походження (щоденники, мемуари, подорожні нотатки, хроніки, епістоли), здавна використовувалися українськими літописцями, а згодом й істориками-науковцями. Ще в дореволюційний час склалася досить міцна традиція не тільки використання, але й дослідження та публікації «записок іноземців». Досить згадати імена В. та К. Антоновичів, Ф. Аделунга, Б. Курца, М. Молчановського та ін. У поре-

© Інна Тарасенко, 2012

волюційний період ця традиція була продовжена В. Кордтом, який стисло охарактеризував кількості пам'яток з історії України XIV-XVII ст., після чого пригасла, і тільки з 60-х років минулого століття почала відроджуватися завдяки Я. Дашкевичу, Я. Ісаєвичу, М. Ковальському, Ю. Мицику, Д. Наливайку, С. Плохю та ін. Втім, якщо у використанні та дослідженні «записок іноземців» помітні позитивні зрушення, то справа видання текстів цих джерел все ще не може зрушитись з «мертвої точки». Якщо не рахувати дрібних пам'яток, то з 1917 р. було видано українською мовою лише твори французьких авторів XVII ст. – Гійома Левасера де Боплана та П'єра Шевальє, а останнім часом – ще фундаментальну хроніку М. Стрийковського у перекладі Романа Івасіва, на жаль вже покійного¹. Між тим, «записки іноземців» є цінними історичними джерелами, котрі містять подекуди унікальні свідчення про українську минувшину, а їх долучення до наукового обігу є вкрай необхідним.

Однією з найважливіших пам'яток такого роду є хроніка італо-польського автора Олександра Гваньїні (1534–1614), уродженця Верони, який у 25-річному віці разом із батьком виїхав до Польщі, щоб збройно служити королю Сигізмунду-Августу у Лівонській війні. Він відзначився у боях, був протягом 18 років комендантом Вітебська, багато подорожував (вірогідно, був і на Україні), виконував дипломатичні доручення, врешті став польським шляхтичем і осів у Кракові. О. Гваньїні любив історію, добре знав античну й середньовічну літературу, тому вирішив спробувати себе і в якості історіографа. У 1578 р. він видав латинською мовою свій головний твір «Хроніка європейської Сарматії», де подав історико-географічний опис низки країн та регіонів Євразії. Цей твір декілька разів перевидавався, а у 1611 р. О. Гваньїні за допомогою поета і публіциста Марціна Пашковського видав його значно розширений варіант польською мовою у типографії краківського обивателя М. Лоба під назвою «Kronika Sarmacyej Europskiej». Саме це видання стало справжнім бестселером і потужно вплинуло на польську, українську, білоруську, російську та інші слов'янські історіографії XVII-XVIII ст. Без згадки про цю пам'ятку не обходиться жодний солідний довідник чи навчальний посібник з історії України, Білорусі, Росії, Литви, Польщі та інших країн. Однак, українською, білоруською чи російською мовами перекладалися лише окремі її фрагменти. Останнім часом підвищився інтерес до пам'ятки, про що свідчать присвячені їй дисертаційні дослідження О. Дячка (Україна), Д'Амато (Італія), публікація московської частини хроніки в перекладі з латини російською Г. Козлової (Москва). Ю. Мицик вже давно досліджував хроніку О. Гваньїні, про що свідчить публікація окремих її уривків і видання книги протягом останніх десяти років. Але вихід у світ повноцінного наукового видання хроніки О. Гваньїні у перекладі українською став справжньою подією у науковому житті України, видання було помічено в Україні і за її межами².

Ю. Мицик цілком слушно взяв за основу перекладу видання 1611 р., оскільки воно є найповнішим прижиттєвим авторським виданням хроніки і чи не вдвічі перевищує за обсягом латинський варіант. Варто від-

мітити, що у латинському варіанті виклад подій російської історії доводиться до кінця царювання Івана IV, а у польському його продовжено до 1611 р. та долучено нові книги, такі як “турецька”, де міститься опис Османської імперії, включно зі “Святою землею”, Єгиптом, Месопотамією та ін. Упорядник використав при виданні 5 відомих примірників видання хроніки 1611 р., один з яких є втраченим, а ще два є дефектними. Така сумна статистика зайвий раз переконує у необхідності видання твору О. Гваньїні українською мовою, оскільки оригінал є малодоступним і до того ж важким для прочитання через застосування готичного шрифту. Упорядник використав також примірники хроніки, що зберігаються у польських архівах.

Переклад хроніки з старопольської є дуже точним. Ю. Мицик свідомо прагнув до якомога точнішого відтворення авторського тексту, часом навіть ціною применшення літературних достоїнств твору (так, у виданні подано підрядковий, а не художній переклад віршів). До перекладу латинських фрагментів упорядник залучив декількох відомих українських латиністів (О. Кислюк, В. Литвинов, Н. Пухальська, Н. Яковенко), що дало позитивний ефект. При публікації було відтворено особливості тексту («ліхтарики» на полях, заставки, всі оригінальні ілюстрації хроніки). Щоправда, чимало з цих ілюстрацій оригінальними можна назвати досить умовно, оскільки вони були запозичені О. Гваньїні та М. Лобом з «Хроніки всього світу» Марціна Бельського.

Видання розпочинається зі вступу упорядника, в якому висвітлюється біографія О. Гваньїні, підводяться підсумки дослідження життя й творчості хроніста, розкриваються характерні особливості історичних поглядів О. Гваньїні, який був прихильником т. зв. «сарматського міфу» і симпатизував боротьбі українського козацтва проти агресії Османської імперії, анується історія написання хроніки тощо. Ю. Мицик також зробив важливі висновки щодо ступеня текстуальної залежності хроніки О. Гваньїні від попередньої історіографії, вказав на використання хроністом історико-поетичного твору Я. Слуховського, відзначив роль М. Пашковського, який був не лише перекладачем хроніки, а й автором значної частини віршів, уміщених у ній; вказав на поширення твору О. Гваньїні в Україні та його вплив на низку українських літописів (Ф. Софоновича, Г. Грабянки, С. Величка та ін.). Особливо аргументованими є висновки щодо здавна дискутованого питання про ступінь залежності хроніки О. Гваньїні від хроніки Мацея Стрийковського. Ю. Мицик доходить слушного висновку, що про таку залежність можна говорити тільки стосовно перших трьох книг «Опису європейської Сарматії» (польської, литовської, руської). Слід також зауважити, що переважна більшість тогочасних польських хронік мала компілятивний характер і сам М. Стрийковський запозичив із хронік М. Бельського та М. Кромера не менше, ніж О. Гваньїні з цих останніх і самого М. Стрийковського. Крім того, «Опис європейської Сарматії» має цілком іншу структуру, ніж хроніка М. Стрийковського, є різниця у змісті поданого матеріалу, і у висвітленні історичних подій. Таким чином і це свідчить на користь того,

що хроніка О. Гваньїні потребувала видання українською мовою, оскільки є достатньо самостійним твором.

На високому науковому рівні Ю. Мициком також написано ґрунтовні коментарі до видання (с. 831-948). Це було дуже складним завданням, адже О. Гваньїні описав історичне минуле гігантського регіону (від Ісландії до Сибіру й Ефіопії), згадав сотні імен і топонімів (нерідко у викривленій формі), подав суперечливий опис багатьох подій. Упорядник виявив тут солідну ерудицію, добре знання історичних джерел й історичної літератури. Чимало зусиль було витрачено ним на точну локалізацію описуваних у хроніці О. Гваньїні подій. Досить вказати на коментарі до опису Прибалтики, насамперед Тевтонського та Лівонського Орденів, про які майже нічого не було написано ні в українській, ні в російській історичній літературі. І якщо кожен історик знає, що Кенігсберг (Крулевець) називається нині Калінінградом, то знайти сучасні відповідники назв таких пруських міст як Велау (Велява), Гердауен (Гердава), Фрідлянд, Домнау, Балга, Аленбург і т. д. дуже важко. Це ж стосується також імен великих магістрів згаданих орденів. Тільки в одному місці ми виявили неточність у коментуванні упорядника (двічі із різними датами правління трапилось ім'я одного чеського короля). Ю. Мицик добре прокоментував вживані О. Гваньїні визначення різноманітних народів, вказав на допущені хроністом помилки та історичні анахронізми. Особливу цінність мають його зауваги щодо джерельної бази «Хроніки європейської Сарматії». Особливо вдало у цьому відношенні були прокоментовані руська (українська) та московська книги хроніки, завдяки чому чітко видно, з якого твору О. Гваньїні запозичив ту чи іншу інформацію і як її опрацював, що додав на підставі власних вражень чи з небережених джерел. Чимало зусиль вимагало також складення покажчика імен та назв населених пунктів, що Ю. Мицик виконав разом з редактором видання О. Бородіною.

Таким чином, видання хроніки О. Гваньїні є зразковим як з наукової, так і поліграфічної точки зору. Завдяки цій публікації широкому читачькому загалу стало доступним важливе і надзвичайно цінне історичне джерело яке, поза сумнівом, стане у нагоді дослідникам українського літописання та дослідникам історичної географії. Не сумніваємось, що буде чимало охочих довідатись із першоджерела про уявлення зарубіжного автора XVI – початку XVII ст. про тогочасний світ, особливо про Річ Посполиту і, звичайно, про Україну; прочитати захоплюючі історичні міфи про походження русинів-українців, поляків, чехів тощо. Вітаючи Ю. Мицика з успішним завершенням його багаторічної праці над хронікою О. Гваньїні, сподіваємось, що це буде стимулом для видання не менш цінних джерел цієї групи (хронік Яна Длугоша, Марціна та Йоахіма Бельських, Бернарда Ваповського, Марціна Кромера, Марціна Стрийковського, Павла П'ясецького, Райнгольда Гайденштайна та ін.), котрі містять у собі чимало унікальних даних з історії України.

¹ *Стрийковський М.* Літопис польський, литовський, жмудський в всієї Руси. – Львів, 2011 – 1074 с.

² Дзеркало тижня. – 15 грудня 2007 р. – № 48. – С. 19; *Щербак В. О.* Нова публікація потужного джерела // Національний університет “Кієво-Могилянська Академія”. Магістеріум. Вип. 28. Історичні студії. – К., 2007. – С. 100; *Русина О. О.* Гваньїні. Хроніка європейської Сарматії. – К., 2008 // Критика – 2008. – Травень. – № 5 (127). – С. 5; *Леука Я.* Падзезы і жарсцы дзён минулых // Роднае слова. – 2008. – № 8 (248). – С. 9–11.